

BALKANLARDA BİR NAZİ ORDUSU: NAZİ PROPAGANDA AFİŞLERİNDE HANÇER TÜMENİ

Geliş Tarihi: 16 Aralık 2018
Kabul Tarihi: 31 Aralık 2018

Caner ÇAKI¹
Mehmet Ozan GÜLADA²
Gül ÇAKI³

ÖZET

2. Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Nazi Almanyası cephelerde büyük askeri kayıplara uğramaya başlamıştı. Naziler bunun çözümü olarak işgal altında bulunan ülkelerden, Waffen-SS Tümenleri adında gönüllü birlikler oluşturmaya başladılar. Bu ülkelerden biri de Nazilerin 1941 yılında işgaline uğrayan Yugoslavya'ydı. Naziler, Yugoslavya'da yaşayan Müslüman Bosnalı ve Katolik Hırvatlar'dan 13. SS Waffen Dağ Tümeni "Handschar" adında bir ordu teşkil etti. Bu çalışmada, Nazi Almanyası tarafından Hançer Tümeni'ne asker toplamak için kullanılan propaganda afişleri, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında, amaçlı örneklem metoduna göre belirlenen üç propaganda afişi (Aile, Vatan, Komünizm) Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'ın göstergebilimsel analizi ışığında ele alınmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Nazilerin propaganda afişlerinde tümeni oluştururken hem dini hem de ideolojik argümanları etkili bir şekilde kullandığı görülmüştür.

---

¹ Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya, caner.caki@inonu.edu.tr.

² Öğr. Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mehmet.gulada@ozal.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Atılım Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, gulcaki06@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Hançer Tümeni, Propaganda, Afiş, Nazi Almanyası

A NAZI ARMY IN THE BALKANS: THE HANDSCHAR DIVISION IN THE NAZI PROPAGANDA POSTERS

ABSTRACT

In the last years of World War II, Nazi Germany began to suffer major military losses on the fronts. Nazis began to form voluntary units called Waffen-SS Divisions from the countries occupied by Wehrmacht as a solution. One of these countries was Yugoslavia, which was occupied by the Nazis in 1941. The Nazis formed 13th SS Waffen Mountain Division "Handschar" from Muslim Bosnians and Catholic Croats living in Yugoslavia. In this study, propaganda posters used by Nazis to collect soldiers for the Handschar Division were examined, using semiotical analysis method in qualitative research methods. Within the scope of the study, three propaganda posters (Family, Homeland, Communism) determined according to the purposeful sampling method were discussed in the light of the semiotic analysis of French Language Scientist Roland Barthes. In the light of the findings obtained, it was seen that the Nazis used both religious and ideological arguments effectively while forming the Nazi propaganda posters.

Key words: Balkans, Handschar Division, Propaganda, Poster, Nazi Germany

GİRİŞ

2. Dünya Savaşı'nın ilk üç yılında Naziler Avrupa'nın büyük bir kısmını kontrol altına almayı başarmıştı. Buna karşın 1942 yılında El-Alameyn, 1943 yılında da Stalingrad'da aldıkları ağır yenilgilerden sonra büyük askeri kayıplara uğradılar. Bu süreçte Naziler, asker kayıplarını işgal ettikleri ülkelerden toplayacakları gönüllü askerleri birlikler ile kapamayı planladılar. Bu amaçla, Heinrich Himmler önderliğinde kurulan Waffen-SS birimleri içerisinde yer almak üzere, işgal edilen ülkelerden toplanan gönüllü askerler ile yeni tümenler oluşturuldu. Bu tümenlerden biri de

Nazilerin işgali altında bulunan Bağımsız Hırvatistan Devleti'ndeki (NDH) 13. SS Waffen Dağ Tümeni "Handschar" (Hançer Tümeni) oldu.

NDH, 1941 yılının Nisan ayında Nazilerin Yugoslavya'yı işgalinden hemen sonra kurulmuştu. Nazilerin güdümünde bir devlet olan NDH'de Hırvatların yanında, Bosnalı Müslümanlar ve Sırlar da yaşamaktaydı. Nitekim, Naziler Hançer Tümeni'ni Müslüman Bosnalı ve Katolik Hırvatlar'dan oluşturdu. Naziler, Hançer Tümeni'ni meydana getirirken gönüllü askerlerin sayısını arttırabilmek amacıyla yoğun bir propaganda faaliyetine girişti. Zaman içerisinde Nazi propagandası meyvesini verdi ve Hançer Tümeni teşkil edildi. Bu çalışmada Nazilerin, Hançer Tümeni'ni oluştururken kullandıkları propaganda afişleri nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Böylece Nazilerin, Balkanlarda asker toplama propagandasında ne tür bir strateji içerisine girdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son yıllarda göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak alanda önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlar içerisinde, Erol vd. (2017), "Hitler Dönemi Eğitim Yapısındaki Otokrasinin Eleştirisi: Die Welle Filmi Üzerine Göstergebilimsel İnceleme" adlı çalışmada Nazi Almanyası Dönemi'ndeki eğitim yapısını Die Welle filmi özelinde İsviçreli Dil Bilimci Ferdinand de Saussure'ün gösteren ve gösterilen düzlemi içerisinde analiz etmiştir. Elde edilen bulgularda, Hitler Dönemi eğitim yapısının ağır bir şekilde eleştireye maruz bırakıldığı görülmüştür. Zorlu vd. (2017), "Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: 'Kırımlı' Filmi ve Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmada Nazizm ideolojisini Kırımlı filmi özelinde Ferdinand de Saussure ve Roland Barthes'in göstergebilimsel analizi ışığında incelemiştir. Çalışma sonucunda Nazizm ideolojisinin filmde olumsuz yönleri ile sunulduğu ortaya çıkarılmıştır. Tanyeri Mazıcı ve Çakı (2018), "Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı" adlı çalışmada da Nazi Almanyası Devlet Başkanı Adolf Hitler'i Roland Barthes'in düzanlam ve yananlam bağlamında göstergebilimsel analize tabi tutarak analiz etmiştir. Bulgular ışığında Hitler'in "korku", "ölüm" ve "tehlike" metaforları olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Çakı ve Gülada (2018) "Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası" adlı çalışmada 2. Dünya Savaşı'nda kurulan Vichy Fransası özelinde işgal propagandası kavramını incelemiştir. Çalışma sonucunda, Fransız propagandasının Müttefik Devletleri'ne karşı nefret söylemi inşa ettiği ortaya çıkarılmıştır.

Çakı (2018c), "Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmada Hitler'in propaganda posterleri üzerinden nasıl kült lider olarak inşa edildiğini analiz etmiştir. Posterlerde Hitler'in Almanya'da, askeri ve siyasi yönlerden en doğru kararları veren kişi olduğu ve Hitler'in hayatını ülkesine adadığı algılarının oluşturulmaya çalışıldığı bulunmuştur.

Kapsamlı bir literatür taraması yapıldığında, Balkanlar'da 2. Dünya Savaşı esnasında kurulmuş olan Hançer Tümeni'ni inceleyen alanda sınırlı çalışmanın olduğu görülmüştür. Diğer yandan Hançer Tümeni teşkil edilirken Nazilerin kullandığı propaganda tekniklerini inceleyen alanda herhangi bir çalışmaya da rastlanılamamıştır. Bu açıdan çalışma, Nazi Almayası'nın Balkanlar'daki propagandasına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır.

1. Yöntem

1.1. Çalışmanın Yöntemi

2. Dünya Savaşı'nda Nazilerin Hırvatistan'da Hançer Tümeni'ni meydana getirirken kullandıkları propaganda afişleri nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelemiştir. Afişler, Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'ın göstergebilime kazandırdığı kavramlar üzerinden incelenmiştir.

Göstergebilim, göstergeler yoluyla oluşturulan anlamlama sürecini inceleyen bir bilim dalıdır. Göstergebilim, göstergeler yoluyla meydana getirilen ve göstergenin bariz olan anlamının dışında kimi zaman herkes tarafından anlaşılmayan anlamını inceler (Geray, 2014:164). Göstergebilim, insanların çevresinde bulunan göstergelerin pek çoğunun bir anlam taşıdığı ifade eder (Tekinalp ve Uzun, 2013:139). Bu anlamlar göstergebilimsel analizler ile ortaya konulmaya çalışılır.

20. yüzyılda, ön plana çıkmaya başlayan göstergebilimin en önemli temsilcilerinden birisi Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'dır. Barthes, göstergeler ile oluşturulan anlamın basit bir işlem olmadığını, kültürel şifreler içeren çok katmanlı bir yapısı olduğunu savunmaktadır (Kalkan Kocabay, 2008:34). Barthes, göstergebilimsel analizin düz anlam ve yananlam düzlemleri içerisinde gerçekleştiğini ifade etmektedir (2016:84-

85). Diğer yandan göstergebilimsel analiz içerisinde, mit, metafor ve metonimi kavramları da önemli rol oynamaktadır.

Düzanlam, sözcüğün değişmeyen, mantıksal anlamını ifade etmektedir. Sözcüğün kullananlar tarafından kabul edilen genel anlamını oluşturmaktadır (Sığircı, 2016:73). Örneğin, at sözcüğünün bir hayvanı, elma kelimesinin bir meyveyi çağrıştırması gibi. *Yananlam*, bir sözcüğün bağlama göre değişen ve öznel öğelerden meydana gelen anlamını içermektedir (Rifat, 2013:233). Örneğin, aydınlık sözcüğü, düzanlam boyutunda ışığın olma durumunu ifade etmektedir. Yananlam boyutunda ise, "mutluluk, ferahlık, refah" gibi anlamlara gelebilmektedir. *Mit*, bir kültürün doğanın görünümlerini açıklamak amacıyla geçmişteki deneyimleriyle oluşturdukları öykülerdir. Örneğin, yaşlıların gençlerden daha bilgili olduğu düşüncesi. *Metafor*, birbirleri ile bağlantılı olan iki kavramdan birinin diğeri yerine kullanılmasını ifade etmektedir. Örneğin, at nalının şans metaforu olarak kullanılması. *Metonimi*, bir sözcüğün başka bir sözcük yerine eğreti kullanılmasıdır (Guiraud, 2016:146). Örneğin, askeri ifade etmek için tüfek, zırh, miğfer vb. kullanılması.

1. 2. Çalışmanın Amacı

2. Dünya Savaşı'nda Nazilerin işgali altında bulunan Hırvatistan'da, Hançer Tümeni'ni meydana getirirken kullandıkları askere alma propagandasına ışık tutmak çalışmanın temel amacını meydana getirmektedir. Böylece, Nazilerin Balkanlar'da nüfuz kurmasında propagandanın ne gibi bir rol oynadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, çalışmada, Nazi propagandasında Müslümanlara yönelik dini söylemlerin açıklanması da amaçlanmıştır.

1. 3. Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

Nazilerin, 2. Dünya Savaşı'nda Hançer Tümeni'ni meydana getirirken kullandığı tüm propaganda afişleri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna karşın propaganda afişlerinin tamamına ulaşmanın imkansızlığı dolayısıyla çalışmada örneklem kullanılmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında amaçlı örneklem metodu kullanılarak belirlenen üç propaganda afişi (Aile, Vatan, Komünizm) göstergebilimsel analize tabi tutularak incelenmiştir (<https://wayofourfathers.com>).

1. 4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Nazilerin, Haçer Tümeni'ni meydana getirirken uyguladıkları propagandaya ışık tutarken yalnızca afişlerin ele alınması çalışmanın temel sınırlılığını meydana getirmektedir. Diğer yandan çalışmada yalnızca üç propaganda afişinin incelenmesi ve elde edilen bulgular ışığında genellemelerde bulunulması da çalışmanın diğer önemli bir sınırlılığını oluşturmaktadır.

1. 5. Çalışmanın Önemi

Çalışma,

-Nazilerin 2. Dünya Savaşı'nda Balkanlarda uyguladıkları propaganda faaliyetlerine ışık tutması,

-2. Dünya Savaşı'nda kullanılan askere alma propagandası hakkında bilgi vermesi,

-Nazilerin, Haçer Tümeni'ni meydana getirirken kullandığı dini ve ideolojik söylemleri ortaya koyması,

-Alanda ilk olması ve gelecek çalışmalar için kaynak teşkil etmesi bakımından önem taşımaktadır.

1. 6. Çalışmanın Soruları

Çalışma kapsamında şu sorular meydana getirilmiştir;

-Naziler, Haçer Tümeni'ni meydana getirirken propaganda faaliyetlerinde hangi dini ve siyasi söylemlere yer vermiştir?

-Naziler, Haçer Tümeni'ni meydana getirirken propaganda faaliyetlerinde hangi mitleri inşa etmiştir?

-Naziler, Haçer Tümeni'ni meydana getirirken propaganda faaliyetlerinde hangi metonimi, metafor ve simgelerden yararlanmışlardır?

2. İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlara Genel Bir Bakış

İtalyan Ordusu işgali altında bulundukları Arnavutluk üzerinden, 1940 yılının Ekim ayında Yunanistan'a saldırdı. İtalya ve Yunanistan arasında meydana gelen savaşta İtalyanlar ağır bir yenilgiye uğradı ve işgal ettikleri yerlerden geri çekildiler. Müttefiki İtalya'nın Yunanistan'a yenilgisinden sonra Naziler, Balkanlar'a yönelik genel bir işgal planı hazırlamaya başladı. Diğer yandan aynı dönemde Müttefik Devletleri'ni destekleyen bir grup subayın Yugoslavya'da darbe yapması, Nazi Almanyası'nın Balkan Seferi'ni gerçekleştirmesini mecbur kıldı. Nitekim, Naziler Sovyet Rusya'ya karşı gerçekleştirecekleri Barbarossa Harekatı öncesi güney sınırlarını güven altında tutmak ve savaşta hayati derecede ihtiyaç duydukları Romanya petrolünün Müttefik Devletleri'nin eline geçmesini önlemek istiyordu (Mcnab, 2015:146-147). Bu amaçla Naziler, 1941 yılının Nisan'ında Yugoslavya ve Yunanistan üzerine genel bir taarruza geçtiler (Macksey, 2012:54). Naziler Balkan Seferi'nde, Fransa Seferi'nde olduğu gibi Blitzkrieg (Yıldırım) taktiğini başarılı bir şekilde uyguladılar. Stratejik üstünlüklerini kaybeden ve Müttefikler'den yeterli destek göremeyen Yunanistan ve Yugoslavya cepheleri kısa süre içerisinde çöktü.

Naziler ilk olarak Yugoslavya'yı hemen ardından da Yunanistan'ı işgal etti (Aşma, 2017:274). Balkanlar'da bulunan Müttefik Kuvvetler, Yunanistan'ın Girit Adası'na sığındı. Bunun üzerine Nazi Orduları, Girit adasını dünya tarihinin en büyük hava indirme harekatıyla ele geçirdi. Girit'in düşmesiyle birlikte Hitler'in Balkan Seferi de tamamlanmış oldu (Hart, 2015:187). Hitler, Balkan işgalini tamamlar tamamlamaz, 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne karşı Barbarossa Harekatı'nı başlattı (Kissenger, 2010:347).

Nazilerin işgalinden sonra Yugoslavya, Alman ve İtalyan nüfuzu altına girdi. Bu süreçte Naziler, Yugoslavya içerisinde Faşist Ustaşa'nın lideri Dr. Ante Pavelić önderliğinde Bağımsız Hırvatistan Devleti'ni (Nezavisna Država Hrvatska, NDH) kurdu. NDH'nin sınırları içerisinde günümüzdeki Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Sırbistan'ın topraklarının bir kısmı kalıyordu. NDH, tamamen Nazilerin güdümünde yönetilmekteydi (Caplan, 2017:210). Pavelić önderliğindeki Ustaşalar, ülkede sıkı bir denetim kurmuştu (Mazower, 2014:495). Pavelić, ülkesini 2. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası ile müttefik haline getirdi. Naziler, Hırvatistan'ı Pavelić'in yönetiminde bırakmalarına rağmen, ülkeyi sıkı bir şekilde de

denetim altında tutmaktaydılar (Kershaw, 2009:583). Nazilerin Balkanlar'daki egemenliği 1944'deki Sovyet genel taarruzuna kadar sürdü.

3. Propaganda Kavramı

Propaganda belirli bir ideolojinin veya fikrin, kitle iletişim araçları yoluyla kitleler tarafından kabul edilmesini sağlamak amacıyla yapılan ikna odaklı bir iletişimdir (Çakı, 2018a:14). Diğer bir deyişle, propagandayı bilinçli bir eylem içerisinde kitle iletişim araçlarını kullanarak, kitleleri istenilen bir fikir veya ideolojiye yönelik ikna etme çabası olarak görebiliriz.

Propaganda kitlelerin düşüncelerinin istenilen yönde şekillenmesini sağlar (Yaylagül, 2017:165). Propaganda bu süreçte, televizyon, radyo, internet, sinema gibi pek çok farklı kitle iletişim aracından yararlanır (Tekinalp ve Uzun, 2013:87). Her dönemde farklı bir kitle iletişim aracının etkin olduğu görülmüştür. Örneğin, 1. Dünya Savaşı'nda afiş, gazete, derginin, 2. Dünya Savaşı'nda ise radyo ve sinemanın propaganda aracı olarak etkili bir şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Propaganda disiplini pek çok farklı alt başlıkta sınıflandırılmaktadır. Buna karşın propaganda, kullanımı ve kaynağı bakımından genel olarak beyaz, gri ve kara propaganda olmak üzere üç ana başlık altında toplanmaktadır (Jowett ve O'donnell, 2014:17).

Beyaz propaganda, kaynağı belli olan, olumlu ve olumsuz tüm bilgilerin aktarıldığı propaganda türünü meydana getirir (Tarhan, 2010:37). Beyaz propaganda da kitleler üzerinde güven tesis edilmeye çalışılır. Asla etik kuralların dışına çıkmaz. Zararına bile olsa beyaz propaganda da yalnızca gerçekler açıklanır (Çankaya, 2008:31). Beyaz propaganda bilgi verici iletişim türüne benzemektedir. Fakat aralarındaki en büyük fark beyaz propagandanın bir ideolojinin her zaman destekçisi konumunda olmasıdır. Buna karşın bilgi verici iletişim açık ve nettir. Herhangi bir tarafı desteklemez (Jowett ve O'donnell, 2014:31). Beyaz propaganda çoğu zaman halkla ilişkiler faaliyetleri ile karıştırılmaktadır. Bunun en büyük nedeni her ikisinin de etik kurallar çerçevesinde mevcut olanı olduğu gibi karşı tarafa aktarmasıdır. Buna karşın aralarındaki en büyük fark; beyaz propaganda kitle üzerinde tahakküm kurulması, halkla ilişkilerde ise kitlelerin de dahil olduğu ortak bir uzlaşma oluşturulması amaçlanmaktadır.

Kaynağın tam olarak belli olmadığı ve yalnızca iyi yönlerin vurgulandığı propaganda türü *gri propagandadır* (Tarhan, 2010:38). Gri propaganda, beyaz propaganda ve kara propagandanın arasında bir yerdedir. Bilgilerin doğruluğu belirsizdir. Gri propaganda da beyaz propaganda gibi etik ilkelere riayet eder. Buna karşın propagandacı istediği bilgileri kamuoyu ile paylaşırken, kendisine zararlı gördüğü bilgileri ise paylaşmaz (Jowett ve O'donnell, 2014:20). Günümüzde ekseriyetle siyasi partilerin seçim kampanyalarında gri propagandanın hakim olduğu görülmektedir. Partiler genel olarak başarılarından bahsederken, başarısızlıklarına değinmemektedir.

Yalan, iftira, hile gibi etik olmayan uygulamaların yer aldığı propaganda türü kara propagandayı oluşturur (Tarhan, 2010:41). Kara propaganda da kitlelerin iknasında, her yol mubah kabul edilir (Çankaya, 2008:31). Kara propaganda, gerçek dışı bilgileri sürekli tekrar ederek, kitlelerin yalanların gerçek olduğuna inanmasına yol açar (Jowett ve O'donnell, 2014:18). Kara propagandanın en yaygın uygulama alanı bulunduğu dönem 2. Dünya Savaşı'dır. Özellikle Nazi Almanyası'nda Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı yapan Dr. Joseph Goebbels, kara propagandanın -o dönemki adıyla "büyük yalan"- kitle iletişim araçları vasıtasıyla milyonlara ulaşmasını sağlamıştır. Kara propagandanın etkisindeki en önemli unsur gerçeği gizlemesinde gösterdiği başarıdır (Newcourt-Nowodorski, 2006:21). Özellikle savaş dönemlerinde yaşanan büyük hezimetler kamuoyundan gizlenerek, halkın zafere yönelik topyekun seferber edildiği dönemlerde kara propagandanın çok sık uygulandığı gözlemlenmektedir.

Propagandanın türü ne olursa olsun her zaman propagandacısının yanında yer alır (Pineda Cachero, 2004:823). Bu açıdan propaganda, kimi zaman propagandacının amaçlarını gerçekleştirebilmek için iftira, yalan ve manipülasyona yönelebilmektedir. Bu süreçte propagandacı beyaz veya gri propagandadan değil, doğrudan kara propagandadan yararlanmış olmaktadır. Kara propagandada, propagandacı kendisini etik ilkelere uymak zorunda hissetmez. Önemli olan ideolojisini ve fikirlerini karşı tarafa aktarmaktır. Bu amacına ulaşabilmek için her yolu kendine mubah görebilir.

Propaganda, dinden ekonomiye, siyasetten ticarete pek çok farklı alana hizmet etmektedir. Özellikle karşıt fikirlere sahip taraflar, seçim ve kriz dönemlerinde propaganda disiplininin yararlanmaktadırlar. Buna karşın, savaş dönemleri propagandanın en yoğun olarak kullanıldığı

dönemlerdir (Öymen, 2014:117). Taraflar, ülkelerinde kamuoyunun desteğini almak, müttefiklerinin moralini yüksek tutmak, tarafsız ülkeleri kendi saflarına çekebilmek ve düşman ülkelerde korku oluşturmak için propagandadan yararlanmaktadırlar.

Propagandanın tarihte en yoğun olarak kullanıldığı dönem 2. Dünya Savaşı'dır. Hatta altın çağını Nazi Almanyası döneminde yaşamıştır. Naziler, gerek Almanya'da gerekse işgal altında bulundukları ülkelerde propagandadan etkin bir şekilde yararlanmışlardır. Naziler, gazete, dergi, radyo, sinema gibi dönemin tüm kitle iletişim araçlarını denetimleri altına alarak, propaganda faaliyetlerinde yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Bu süreçte Nazilerin en sık kullandığı kitle iletişim araçlarından biri de propaganda posterleri olmuştur. Nitekim, afişler belli bir fikrin ve ideolojinin kitlelere aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Karaburun vd., 2017:179). Bu açıdan Naziler, afişlere propagandada büyük önem vermekteydi. Nitekim, Goebbels, görselliğin güçlü, metnin anlaşılır ve net olduğu durumlarda afişin kitleler üzerine önemli bir etkiye sahip olacağına inanmaktaydı (Akarcalı, 2003:109). Naziler, Avrupa'nın büyük bir kısmında denetimi kurdukları 2. Dünya Savaşı'nda propaganda afişlerini kitleler üzerinde tahakküm kurmada başarılı bir şekilde kullanmıştır.

4. Haçer Ordusu ve Nazi Propagandası

Naziler, propaganda faaliyetlerini profesyonel olarak yürütebilmek için 1933 yılında Dr. Joseph Goebbels'in önderliğinde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı kurdu (Çankaya, 2008:28). Goebbels bu görevini 1945 yılında ölüncüye dek sürdürdü (Eberle ve Uhl, 2017:547). Goebbels, Nazizm ideolojisinin Almanya'da egemen olabilmesi için propagandanın tüm imkanlarını Nazi rejimi için kullanmıştır. 2. Dünya Savaşı başladıktan sonra da Goebbels'in propagandası ülke sınırlarını aşarak, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Goebbels, Avrupa'da işgal propagandasını yoğun bir şekilde kullanmıştır (Domenach, 2003:42). Goebbels aynı zamanda Müttefik Devletleri'nin Nazi Almanyası'na karşı yürüttüğü propaganda faaliyetleri ile de mücadele etmeye çalışmaktaydı (Çakı, 2018d: 54). Bu aşamada Goebbels, Naziler tarafından işgal edilen ülkelerde; halkın isyanını önlemek, Alman idareciler ile koordinasyon halinde çalışmalarını sağlamak ve daha da önemlisi Wehrmacht'a (Alman Ordusu) destek olmak için gönüllü olarak askere katılmalarını temin etmek için işgal propagandasından yararlanmıştır.

Goebbels, söylevlerinde sıklıkla Yahudilere ve komünizme karşı propaganda yürütmekteydi (2016:59). Bu açıdan işgal bölgelerinde Naziler ile iş birliğine girenlerin önemli bir kısmı komünizm ve Yahudi karşıtı aşırı sağ fraksiyonlardan meydana gelmekteydi. Nitekim, Nazizm ideolojisinin dayandığı temeller Yahudi karşıtı (Antisemitizm) görüşler içermekteydi (Çakı vd. 2018). Naziler, bu açıdan antisemitist ve antikomünist gruplar ile kordineli olarak hareket edebilmekteydi. Naziler, bu gruplardan birinin de işgal altında bulunan Müslümanlar olabileceği fikrine kapıldılar. Nitekim bu fikrin önde gelen mimarlarından biri Hitler'in yardımcı SS Şefi (Schutzstaffel, Koruma Timi) Heinrich Himmler olmuştu. Himmler, Nazilerin işgali altında bulunan bölgelerde, Waffen-SS (Silahlı SS) Tümenleri için asker toplamaktaydı. Himmler, Bosna'da bulunan Müslümanlardan da bir Waffen-SS tümeni oluşturabileceğini düşündü. Bu amaçla harekete geçen Himmler, Boşnaklardan, bir Waffen-SS tümeni oluşturmayı başardı (Lepre, 1997:315). Tümen'e Almanca "der Handschar" (Hançer) adı verildi. Hançer Tümeni'nin logosu da "pala kavrayan el" oldu (Çınar, 2015:100). Naziler, kısa sürede Hançer Tümeni için binlerce asker toplamayı başardı (Greble, 2016:328). Meydana getirilen tümen Himmler'e bağlı Waffen-SS birimleri içerisinde, 13. SS Waffen Dağ Tümeni "Handschar" olarak görevlendirildi. Hançer Tümeni NDH'nin sınırları içerisinde bulunmasına rağmen, tamamen Himmler'in emri altında hareket etmekteydi. Zaman içerisinde Hançer Tümeni, NDH lideri Dr. Ante Pavelić'in Ustaşaları'ndan sonra bölgede önemli bir güç haline geldi.

Naziler, Hançer Tümeni'ne Yugoslavya'da yaşayan Müslüman Bosnalıların yanında, Katolik Hırvatlar'ı da dahil etti. Naziler, Hançer Tümeni'ni teşkil eden Boşnakları, Türk veya Slav olarak görmemekteydi. Onlara göre Boşnaklar ırk olarak Hırvat'tı. Hırvatlarda, Nazizm ideolojisine göre aryan kökenli kabul edildiği için, Boşnaklar Müslüman olmuş aryanlar olarak değerlendirilmekteydi (Sert, 2012:247). Bu açıdan Hançer Tümeni, diğer Waffen-SS tümenlerinden farklı olarak Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşan karma bir yapıya sahipti.

Hançer Tümeni'ne bağlı askerler, diğer Waffen-SS tümenlerinden farklı olarak fes giymekte ve topluca namaz kılmaktaydı (Özakıncı, 2017:303). Himmler, Hançer Tümeni'nin Nazi Almanyası'na olan sadakatlerini arttırabilmek için askerlerin dini ibadetlerini özgürce yaşamalarına izin verdi. Hançer Tümeni'nin asker üniformaları ve logosu

tamamen Bosna kültür ve geleneklerini yansıtabilecek mahiyette seçildi. Nitekim, Hançer Tümeni'ne bağlı askerler hem Wehrmacht'ın bir parçası olarak görülmekte, hem de kendi vatanları Bosna'yı partizanlara karşı savunan bir kolluk kuvveti olarak değerlendirilmekteydiler.

Naziler, Hançer Tümeni'nin varlığını koruyabilmek ve askerlerin savaşma arzunu attırabilmek için dini ve siyasi propagandaya ağırlıklı olarak yöneldi (Motadel, 2015:443). Bu amaçla, Naziler Hançer Tümeni'ne yönelik Yahudilik ve komünizm aleyhtarı propagandaya giriştiler. Naziler, Yahudilerin Müttefik Devletleri kışkırtarak 2. Dünya Savaşı'na neden olduğunu vurgulamaktaydılar. Nitekim Yahudiler milyonlarca insanın hayatının kaybetmesinin ve Avrupa'nın büyük bir yıkıma sürüklenmesinin temel nedeni olarak gösterilmekteydi. Diğer yandan partizan saldırılarının da yegane suçlusu komünizm olarak yansıtılmaktaydı. Komünizmin tehlikeden başka bir şey getirmediğine yönelik kitleler ikna edilmeye çalışılmaktaydı. Nazilerin nefret söylemleri, işgal altında kendilerine destek veren kitlelerin meydana gelmesini sağlamaktaydı.

Naziler, bu süreçte, Hançer Tümeni'ne yönelik dini bir kanat önderi olması için Kudüs Müftüsü el-Hüseyni'yi propaganda faaliyetlerinde kullandı. El-Hüseyni İslam dünyasında Yahudi aleyhtarı görüşleri ile bilinen Müslümanların nazarında saygın bir din adamıydı. El-Hüseyni ve Naziler Yahudiler konusunda pek çok ortak düşünceye sahipti. (Yücel, 2017:316-317). El-Hüseyni'nin Yahudi aleyhtarı söylemleri Nazilerin Müslümanlar üzerinde tahakküm kurmalarında ve savaşta Müslümanlardan destek almalarında önemli bir rol oynadı. Bu amaçla el-Hüseyni'nin Nazilerin denetimindeki Hançer Tümeni'ni ziyaret etmesi sağlandı. El-Hüseyni, Naziler ve Müslümanların ortak düşmanlara karşı birlikte olduğu mesajını verdi. Bu süreçte, Müslümanların Naziler ile iş birliğine girmesini ve Yahudilere karşı savaşa devam etmesini istedi. Diğer yandan, El-Hüseyni, Hitler ve Himmler ile de ayrı ayrı görüştü.

Nazi propagandasıyla Hitler, gerek Almanya içinde gerekse 2. Dünya Savaşı'nda işgal edilen bölgelerde kült bir lider olarak inşa edilmeye çalışılıyordu. Nitekim, kitleler üzerinde Hitler'e yönelik oluşturulacak olan etki, onların Nazizm öğretileri doğrultusunda daha kolay hareket edebilmesini sağlayabilmekteydi (Çakı, 2018b:64). Bu amaçla Goebbels önderliğinde Müslümanlara yönelik girilen Nazi propagandasının

temelinde Hitler, komünizm ideolojisine karşı bir kurtarıcı olarak sunuldu. Özellikle, Nazi Almanyası'nın müttefiki İtalyan lider Benito Mussolini'nin Arnavutluk işgalinden sonra Mihver Devletleri'ne yönelik oluşan olumsuz algının Hitler kültü ile olumlu bir algıya çevrilmesi için çalışılmaktaydı. Nitekim, Nazilerin Hançer Tümeni üzerinde gerçekleştirdikleri propaganda zaman içerisinde meyvesini verdi. Hançer Tümeni, Naziler ile koordineli bir şekilde Balkanlar'da pek çok önemli göreve katıldı ve büyük başarı gösterdi. Buna karşın, 1944'ün yazında, Wehrmacht, Doğu Cephesi'nde Sovyetlere karşı büyük yenilgiler almaya başladı. Aynı dönemde Sovyet Orduları Romanya üzerinden Balkanlar'a yönelik büyük bir genel taarruza girişti. Naziler, Sovyet saldırılarına karşı gelemadiler ve Balkanları boşaltmaya başladılar. Bu süreçte, Hançer Tümeni'nden firar hareketleri gözlemlenmeye başladı. Zaman içerisinde Hançer Tümeni bölgede önemli bir askeri birim olma özelliğini kaybetti. Hançer Tümeni'nin çözülmesinden sonra NDH de varlığını uzun süre koruyamadı. 1945 yılında Nazi Almanyası'nın kayıtsız şartsız teslim olmasından sonra NDH de dağıldı (Jareb, 2006:465). NDH'nin yıkılması ve Hançer Tümeni'nin dağılmasıyla birlikte Josip Broz Tito önderliğindeki komünist partizanlar Yugoslavya'da egemen olmaya başladı. Nihayetinde, Tito önderliğinde 1945 yılının Kasım ayında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kuruldu (Güven, 2016:110).

Nazilerin Hançer Tümeni'ni meydana getirirken Bosnalı Müslümanlara yönelik gerçekleştirdiği propaganda faaliyetleri, Naziler ve Müslümanlar arasındaki ilişkilerin ortaya konulması bakımından büyük önem taşımaktadır.

5. Hançer Tümeni'nin Propaganda Afişlerinin Göstergebilimsel Analizi

Çalışmanın bu bölümünde, amaçlı örneklem metoduna göre belirlenen üç propaganda afişi (Aile, Vatan, Komünizm) Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'in göstergebilimsel analizi ışığında ele alınmıştır.

5.1. "Aile" Konulu Propaganda Afişi

"Aile" konulu propaganda afişi düzenlam boyutunda ele alındığında, afişte iki tane erkeğin yer aldığı görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde askerlerin üzerinde Hançer Tümeni'ne ait asker üniforması bulunmaktadır.

Sunum kodları içerisinde askerlerin kararlı bir şekilde baktıkları görülmektedir. Afişte, ayrıca "Bosnalılar, anneni ve karını korumak için sen de SS saflarına katıl" benzeri bir yazılı kod kullanılmıştır.

Naziler, 1941 yılında Yugoslavya'yı işgal ettiklerinde, ülkede bulunan etnik gruplar birbirleri ile çatışma halindeydi. Nitekim, Nazilerin güdümünde kurulan NDH'de de durum pek farklı olmamış, Hırvatlar, Bosnalılar ve Sırlar arasındaki çatışmalar sürekli olarak devam etmiştir. Ülkede yaşanan etnik çatışmalarda, pek çok sivil hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte Naziler, teşkil ettikleri Hançer Tümeni ile NDH'de düzen ve istikrarı sağlamayı ve yerel çatışmaları sonlandırmayı hedeflemişlerdir. Nitekim, Wehrmacht askerlerinin işgalden sonra cephelere kaydırılması ile ülkede asayişin sağlanması için kolluk kuvvetlerine gereksinim duyulmuştur. Kurulan Hançer Tümeni ile ülkede kolluk kuvveti ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır.

Resim 1: "Aile" Konulu Propaganda Afişi

(Kaynak: <https://wayoffourfathers.com/> 29.05.2018).

Afişte yer alan iki asker Hançer Tümeni'ni temsil eden metonimi olarak kullanılmıştır. İncelenen diğer iki afişe göre, en sade ve yalın anlam bu afişte yer almaktadır. Nitekim, görsel kodlar içerisinde yer alan göstergeler, tek başlarına yananlamı meydana getirememektedir. Görsel kodlar, afişte yer alan yazılı kodlar ile birlikte değerlendirildiğinde bir anlam

oluşturabilmektedir. Afişte yer alan "Bosnalılar, anneni ve karını korumak için siz de SS saflarına katılın" yazılı kodu ve Hançer Tümeni'ne ait iki asker görseli, yananlam boyutunda, Hançer Tümeni'nin ülkede var olan iç karışıklıklara karşı kolluk görevi göreceğini ve böylece Bosnalıların ailelerini silahlı grupların saldırılarından koruyabileceklerini ifade etmektedir. Nitekim, işgal dönemindeki en büyük sıkıntılardan biri ülkede yaşanan güvenlik zafiyetiydi. Bu açıdan yapılan propagandada Hançer Tümeni'nin teşkili ile, ülkede yaşanan iç çatışmaların sonlandırılacağı mesajı verilmektedir. Afişteki iki asker "düzen" ve "huzur" metaforları olarak kullanılmıştır. Afişte yer alan propagandada, Hançer Tümeni'nin ülkede çıkan iç savaşı yok edeceği miti inşa edilmeye çalışılmıştır.

5. 2. "Vatan" Konulu Propaganda Afişi

"Vatan" konulu propaganda afişinde düzenlam boyutunda, afişte elinde tüfek bulunan bir Hançer Tümeni'ne ait bir asker görülmektedir. Askerin sunum kodları içerisinde savaş halinde gibi gösterilmektedir. Askerin arkasında bir cami ve ev resimleri yer almaktadır. Afişte yer alan yazılı kodda en yakın SS Birimi ile irtibata geçilmesi istenmektedir. Afişin sağ üstünde de büyük bir SS logosu yer almaktadır.

Resim 2: "Vatan" Konulu Propaganda Afişi

(Kaynak: <https://wayoffourfathers.com/> 29.05.2018).

Afişte, Hançer Tümeni'ne ait bir askerin elinde tüfek, evlerin ve caminin önünde durması, yan anlam boyutunda Hançer Tümeni'nin Bosna şehrinin ve İslam Dini'nin savunuculuğunu yaptığını göstermektedir. Nitekim afişte, asker Hançer Tümeni'ni, evler Bosna şehrini, cami de İslam Dini'ni temsil eden birer metonimi olarak kullanılmıştır. Askerin sağ üstünde bulundan SS simgesi, Nazilere ve Waffen SS Tümenleri'ni temsil eden bir simgedir. Afişteki yazılı kodlar Bosna halkını Müttefik Devletler'e karşı savaşa çağırılmaktadır. Afişte yer alan asker, "kahraman" metaforu olarak sunulmuştur. Genel boyutta, afişte Hançer Tümeni'nin Bosnalıların vatanlarını ve dinlerini savunduğu mitinin inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Afişte, Hançer Tümeni'nin, Nazilerin çıkarlarını korumaktan ziyade Bosnalıların kendilerini savunmaları için teşkil edildiği mesajı verilmektedir.

5. 3. "Komünizm" Konulu Propaganda Afişi

"Komünizm" konulu propaganda afişi düzenlem boyutunda ele alındığında, afişte ellerinde tüfek bulunan iki Hançer Tümeni askeri gösterilmektedir. Sunum kodları içerisinde askerler bir yere saldırıyor gibi yansıtılmışlardır. Askerlerin hemen arkasında devasa boyutta bir SS logosu bulunmaktadır. SS logosu bir şehir silüetinin üzerinde yer almaktadır. Şehirde bir caminin yer aldığı görülmektedir. Afişin sağ üstünde de NDH'nin logosu yer almaktadır. Askerlerin ayaklarının altında da parçalanmış bir Sovyetler Birliği bayrağı bulunmaktadır. Afişte "Bosna Hersekli Hırvatlar! Büyük lider Adolf Hitler ve Poglavnik Dr. Ante Pavelić sizi, gönüllü Hırvat SS Tümeni saflarına davet ediyor" yazılı kodu yer almaktadır.

Nazilerin, Balkanları işgal etme nedenlerinden biri de, Balkanların Sovyet nüfuzuna girme tehlikesi altında olmasıydı. Balkanlarda komünizm ideolojisinin güç kazanması, Nazilerin çıkarlarına ters düşmekte, doğuda toprak elde etmek amacıyla planladıkları Lebensraum (Hayat Alanı) politikasına da engel oluşturmaktaydı. Bu amaçla Naziler Balkanları ele geçirdikleri zaman, Pavelić'in Faşist Ustaşaları gibi komünizm karşıtı grupları destekleme yoluna gitti. Bu gruplardan biri de Bosnalı Müslümanlar içerisindeki komünizm karşıtı olanlardı. Bosnalı Müslümanların tamamı komünizm karşıtı değildi. Bu açıdan Naziler, Bosnalı Müslümanlar içerisinde komünizme karşı olanların Hançer Tümeni'ne katılmalarını

istedi. Nitekim kimi zaman bunu Nazi Almanyası Devlet Başkanı Adolf Hitler'in ağzından doğrudan ifade ettiler.

Resim 3: “Komünizm” Konulu Propaganda Afişi

(**Kaynak:** <https://wayofourfathers.com/> 29.05.2018).

Yananlam boyutunda ele alındığında, afişte Hançer Tümeni'ne bağlı askerlerin komünizme karşı savaştığı anlamı ortaya konulmaktadır. Nitekim askerlerin ayakları altında bulunan bayrak Sovyetler Birliği ve komünizm ideolojisini temsil eden bir simge olarak kullanılmıştır. Askerlerin arkasında yer alan evler ve cami silueti, Bosna'yı temsil eden bir metonimi olarak afişte yer almıştır. Şehirde yer alan cami, afişte İslamiyet'i temsil eden bir simge olarak kullanılmıştır. Yananlam boyutunda askerlerin, vatanları ve dinleri için Hançer Tümeni'nde savaştığı miti inşa edilmeye çalışılmaktadır. Askerlerin hemen arkasında yer alan SS simgesi de, Nazi Almanyası'nı temsil eden bir metonimi olarak sunulmuştur. Afişteki “Bosna Hersekli Hırvatlar!” şeklindeki yazılı kod, Hançer Tümeni'nde savaşan Boşnakların, Hırvat olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Diğer yandan afişteki “Büyük lider Adolf Hitler ve Poglavnik Dr. Ante Pavelić” yazılı kodları da, Alman Devlet Başkanı Adolf Hitler'in ve Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin lideri Pavelić'in kurulan Hançer Tümeni'ne liderlik ettiğini göstermektedir. Afişte, yer alan iki asker “kahraman” metaforu olarak kullanılmıştır. Afişte,

komünizmin tehlikeli olduğu ve Bosnalıların komünizme karşı savaşmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

SONUÇ

Naziler tarafından kurulan kısa ömürlü Hançer Tümeni bünyesinde binlerce Bosnalı görev almış ve Nazilere Balkanlarda kolluk kuvveti olarak önemli faydalar sağlamıştır. Naziler, tümenin kurulması için özel bir çaba harcayarak Kudüs Müftüsü el-Hüseyni'den bile yardım almışlardır. Bu süreçte, işgal altında bulunan Yugoslavya'da, Bosnalıların Nazilerin kurmuş olduğu Hançer Tümeni'ne katılmasında ve Nazilerin saflarında savaşmalarında propagandanın büyük rolü olmuştur. Özellikle Naziler işgalde, dönemin kitle iletişim araçlarını etkili bir şekilde propaganda amaçlı kullanmıştır. Bunların başında da propaganda afişleri gelmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan afişlerde, Nazilerin üç temel üzerinden Bosnalıları askere alma konusunda etkilemeye çalıştıkları görülmüştür. Birincisi dini temellidir. Bosnalıların Müttefikler'e karşı İslamiyet'i savunması için Hançer Tümeni'ne katılmasını istemiştir. İkincisi ise ideolojik temellidir. Naziler, komünizm karşıtı propaganda yürüterek, Bosnalıların ülkelerine doğru yaklaşan komünizmi durdurmalarını ve ona karşı savaşmalarını istemiştir. Nitekim, Hançer Tümeni'nin kurulduğu dönemde Doğu Cephesi'nde Naziler inisiyatifi kaybetmiş ve sürekli olarak geri çekilmeye başlamıştı. Bu süreçte, Sovyetler Romanya üzerinden Balkanlara yönelik yoğun bir taarruz başlatmıştı. Nazi propagandası, yaklaşan Sovyet tehlikesinin, Balkanları komünizm ideolojisinin tahakkümü altına alacağını savunmuştur. Bunu önlemek için de Bosnalıların Hançer Tümeni'ne katılması telkin edilmiştir. Üçüncüsü ise güvenlik temellidir. Naziler kurulacak Hançer Tümeni'nin ülkede yaşanan Hırvat, Sırp, Boşnak çatışmalarına son vereceğini ve ülkeye huzur ve asayişi getireceğini iddia etmiştir. Bosnalıların silahlı gruplara karşı Hançer Tümeni'ne katılarak ailelerini savunmaları istenmiştir.

Hançer Tümeni'nin Bosnalıların huzuru ve sükuneti için tesis edildiği miti afişlerin genelinde inşa edilmeye çalışılmaktadır. Nazilerin propagandasındaki temel amaç, Hançer Tümeni'nin Naziler'in askeri çıkarları için değil, Bosnalıların huzurunu sağlamak için teşkil edildiği yönünde Bosnalıları ikna etmek olmuştur. Afişlerde, Hançer Tümeni'ne

katılan askerler "kahraman" metaforları olarak sunulmuştur. Afişlerde SS simgesi kullanılarak sürekli olarak Nazi Almanyası'na gönderme yapılmaktadır. Diğer yandan afişlerde sürekli olarak kullanılan evler Bosna'yı, camiler ise İslam dinini temsil eden metonimler olarak kullanılmıştır. Böylece, Haçer Tümeni'nin görevinin, Bosnalıların vatanlarını ve dinlerini korumak için teşkil edildiği propagandası yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında, Nazi Almanyası'nın işgali altında bulunan Yugoslavya'da Bosnalı gönüllüler tarafından kurulan Haçer Tümeni'ne yönelik Nazilerin askere alma propagandası ele alınmıştır. Çalışma Nazilerin, Müslümanlara yönelik söylem ve tavırlarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşın gelecek çalışmaların, Nazilerin işgali altında bulundukları Makedonya ve Yunanistan'daki Müslümanlara yönelik propagandalarını incelemesi alana önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akarcılı, Sezer (2003). *İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Aşma, Cüneyt (2017). *Adolf Hitler*. İstanbul: Erasmus Yayınları.

Barthes, Roland (2016). *Göstergebilimsel Serüven*, Çev., Mehmet Rifat, Sema Rifat, 8. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Caplan, Jane (2017). *Hitler Almanyası 1933-1945*, Çev., İdem Erman, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Çakı, Caner (2018a). "Propaganda", *İletişim ve Propaganda*, (ed.), Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, s.13-44.

Çakı, Caner (2018b). Mitinglerin Propagandadaki Rolü: Nürnberg Mitingleri'ne Ait Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 59-79.

Çakı, Caner (2018c). Adolf Hitler'in Kült Lider İnşasında Kullanılan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 24-38.

Çakı, Caner (2018d). İkinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Savaşlarında Çizgi Filmin Rolü: Nazi Almanyası ve Amerika Birleşik Devletleri Üzerine İnceleme. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 1(2), 51-63.

Çakı, Caner, Karaburun Doğan, Derya ve Yılmaz, Nurcan (2018). "Horst-Wessel Propaganda Marşı Üzerinden Nazizm İdeolojisinin İnşası", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, No. 46, s. 2018. 89-110.

Çakı, Caner, & Gülada, Mehmet Ozan (2018). Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 53-80.

Çankaya, Erol (2008). *İktidar Bu Kapağın Altındadır. Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Çınar, Burak (2015). İkinci Dünya Savaşı'nda Alman 13. SS Dağ Tümeni "Hançer". *Current Research in Social Sciences*, 1(3), 97-110.

Domenach, Jean Marie (2003). *Politika ve Propaganda*, Çev., Tahsin Yücel, 2. Basım, İstanbul: Varlık Yayınları.

Eberle, Henrik ve Uhl, Matthias (2017). *Hitler Kitabı*, Çev., Mustafa Tüzel, İstanbul: Alfa Yayınları.

Erol, E. Gülbuğ, Cerrahoğlu, Necati, & Çakı, Caner, (2017). "Hitler Dönemi Eğitim Yapısındaki Otokrasinin Eleştirisi: Die Welle Filmi Üzerine Göstergebilimsel İnceleme", *IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Ordu, 1234-1249.

Goebbels, Joseph (2016). *Gerçek Yüzüyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm*, Çev., Zehra Köroğlu, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

Geray, Haluk (2014). *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Greble, Emily (2016). Saraybosna 1941-1945 "*Hitler Avrupası'nda Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler*", Çev., Ebru Sürmeli, İstanbul: Tarihçi Kitapevi.

Guiraud, Peirce (2016). *Göstergebilim*, Çev., Mehmet Yalçın, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Güven, İbrahim Fevzi (2016). "Yugoslavya'nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito ve Slobodan Miloseviç'in Söylem ve Politikalarının İncelenmesi", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (17), S.101-128.

Hart, Basil Liddell (2015). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, Çev., Kerim Bağrıaçık, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

<https://wayoffourfathers.com/1939-1945-world-war-ii/croatia-ww2-propaganda-collection/1943-uviek-cu-mrziti-vjeru-staljin/>, Erişim Tarihi: 29.05.2018.

Jareb, Mario (2006). "The NDH's Relations with Italy and Germany", *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7, (4), , 459-472.

Jowett, S. Garth & O'donnell, Victoria (2014). *Propaganda & Persuasion*, USA: Sage.

Kalkan Kocabay, Hasibe (2008). *Tiyatroda Göstergebilim*, İstanbul: E Yayınları.

Karaburun Doğan, Derya, Sayan, Şule ve Çakı, Caner (2017). "The Analysis on Election Music and Propaganda Posters of Political Parties in 1999 General and Local Elections in Turkey", 2. *Researches on Science and Art in 21st Century Turkey*, (ed.), Hasan Arapgirlioğlu, Atilla Atik, Robert L. Elliott, Edward Turgeon, Ankara: Gece Publishing, s.179-186.

Kershaw, Ian (2009). *Hitler, 1936-1945: Nemesis*, Çev., Zarife Biliz, 2. Cilt, İstanbul: İthaki Yayınları.

Kissenger, Henry (2010). *Diplomasi*, Çev., İbrahim H. Kurt, 9.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Lepre, George (1997). *Himmler's Bosnian Division. The Waffen-SS Handschar Division 1943-1945*, USA: Schiffer Publishing.

Macksey, Kenneth John (2012). *İkinci Dünya Savaşı'nda Askeri Hatalar*, Çev., M. Tanju Akad, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Mazower, Mark (2014). *Hitler İmparatorluğu, İşgal Avrupa'sından Nazi Yönetimi*, Çev., Yavuz Alogan, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

McNab, Chris (2015). *Hitler'in Ordusu, Nazi Savaş Makinesinin Tarihi, 1939-1945*, Çev., Okan Doğan, İstanbul: Timaş Yayınları.

Motadel, David (2015). *İslam ve Naziler*, Çev., Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Alfa Yayınları.

Newcourt-Nowodorski, Stanley (2006). *La propaganda negra en la Segunda Guerra Mundial*, España: EDAF.

Öymen, Onur (2014). *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özakıncı, Cengiz, (2017). *Türkiye'nin Siyasi İntiharı Yeni-Osmanlı Tuzağı*, 30. Basım, İstanbul: Otopsi Yayınları.

Pineda Cachero, Antonio (2004). *Más allá de la Historia: Aproximación a los Elementos Teóricos de la Propaganda de Guerra*. (ed.) Alberto Pena, *Comunicación y Guerra en la Historia*, Torculo Ediciones, Santiago, 807-823.

Rifat, Mehmet (2013). *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sert, M. Sami (2012). *Hitler'in Müslüman Askerleri*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

Sığırcı, İlhami (2016). *Göstergibilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri ve Olayları Okuma*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tanyeri Mazıcı, Emel ve Çakı, Caner (2018). "Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı", *Erciyes İletişim Dergisi*, 5, 3, 290-306.

Tarhan, Nevzat (2010). *Psikolojik Savaş, Gri Propaganda*.13.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Tekinalp, Şermin ve Uzun, Ruhdan (2013). *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*, 4. Baskı, İstanbul: Derin Yayınları.

Yaylagül, Levent (2017). *Kitle İletişim Kuramları. Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. 8. Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yücel, Erdinç (2017). *Propaganda, Hitler'in Müftüsünden Nazi Türklere, Bir Diktatörü Otopsi*, İstanbul: Karakarga Yayınları.

Zorlu, Yaşar, Çakı, Caner, Karaca, Mustafa (2017). "Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: 'Kırımlı' Filmi ve Göstergibilimsel Analizi", *Sosyoloji Konferansları*, No: 56, 2, 65-93.